

WSPOMNIENIE

PROFESOR JAN RAJMAN (1935–2017) WYBITNY GEOGRAF I WSPANIAŁY CZŁOWIEK

Od początku swojej kariery zawodowej Profesor Jan Rajman związany był z geografią w krakowskiej ówczesnej Wyższej Szkole Pedagogicznej, gdzie w 1958 r. ukończył studia. Jego praca magisterska pt. *Wpływ ośrodków przemysłowych powiatu strzeleckiego na wiejskie zaplecze, na tle stosunków społeczno-gospodarczych powiatu*, napisana pod kierunkiem profesor Marii Dobrowolskiej, została przyjęta z wynikiem bardzo dobrym. Choć od zakończenia studiów nieprzerwanie pracował w Instytucie Geografii, to jednak krótko, w latach 1958–1959, związany był także z Krakowskim Okręgowym Biurem Prognoz (ówczesnym PIHM, obecnym Instytutem Meteorologii i Gospodarki Wodnej), gdzie pracował jako technik synoptyk. Profesor często wspominał ten ciekawy okres swojej ka-

riery, a z tego czasu pochodzi m.in. *Bibliografia z zakresu meteorologii i klimatologii polskiej do roku 1939* (1963), wydana także w języku angielskim w Stanach Zjednoczonych (1968).

Rozprawa na temat *Kształtowanie się i przemiany skupień ludnościowych woj. opolskiego pod wpływem industrializacji (1860–1960)* powstała pod kierunkiem prof. Marii Dobrowolskiej i była podstawą do nadania Profesorowi w 1963 r. stopnia doktora nauk przyrodniczych w zakresie geografii ekonomicznej. W latach 1963–1969 Jan Rajman pracował na stanowisku adiunkta, a później docenta.

W roku 1971, na podstawie pracy *Procesy urbanizacyjne w obrzeżu Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego po II wojnie światowej*, uzyskał stopień doktora

habilitowanego. Kolejno, w roku 1982 otrzymał tytuł profesora nadzwyczajnego nauk geograficznych i w roku 1997 tytuł profesora zwyczajnego.

Profesor Jan Rajman pełnił też na uczelni wiele ważnych funkcji organizacyjnych. W latach 1975–1981 był prodziekanem, w okresie 1981–1987 r. dziekanem Wydziału Geograficzno-Biologicznego, a od 1987 do 1990 r. prorektorem ds. nauki i współpracy zagranicznej. W Instytucie Geografii był organizatorem i kierownikiem Studium Podyplomowego, przez dwa lata kierował Zakładem Geografii Ekonomicznej. W latach 1984–1990, przez dwie kadencje, był członkiem Centralnej Komisji ds. stopni i tytułów naukowych oraz od 1983 do 1996 r. członkiem Polsko-Niemieckiej Komisji Podręcznikowej.

Choć o tym sam nigdy nie wspominał, to jednak Profesor Jan Rajman był wielokrotnie wyróżniany i odznaczany. Otrzymał nagrodę zespołową Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w 1967 r., Ministra Edukacji Narodowej i Sportu w 2002 r. Odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Złotym Krzyżem Zasługi w 1975 r., w 1981 Medalem KEN, Złotą Odznaką Instytutu Śląskiego w Opolu, którego w 2002 r. został honorowym członkiem. Otrzymał ponadto Złotą Odznakę Związku Nauczycielstwa Polskiego oraz Złotą Odznakę Polskiego Towarzystwa Geograficznego, Złotą Odznakę za Pracę Społeczną dla Miasta Krakowa oraz Złotą Odznakę za pracę społeczną dla Ziemi Krakowskiej. Został ponadto wyróżniony Medalem Akademii Pomorskiej w Słupsku oraz Medalem Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Przejawem ogromnej pracowitości Profesora jest blisko 300 prac jego autorstwa. Zainteresowania badawcze, choć szerokie, koncentrowały się wokół problematyki geografii ludności i osadnictwa. Na pierwszym etapie badań chętnie nawiązywał do ukożanej Opolszczyzny, skąd pochodził i gdzie mieszkał do zakończenia liceum. Zajmował się dojazdami do pracy, oddziaływaniem ośrodków przemysłowych na wiejskie zaplecze i przemianami społeczno-ekonomicznymi województwa, a także rozwojem ośrodków przemysłowych nad Małą Panwią, migracjami i procesami urbanizacyjnymi na Opolszczyźnie. Wiele z tych prac powstawało w ścisłej współpracy z Instytutem Śląskim w Opolu. Nie sposób w tym miejscu wymienić je wszystkie, ale wśród tych, do których sam Autor często nawiązywał należą: *Rozwój ośrodków przemysłowych nad Małą Panwią do 1939 roku* z 1962 r., *Studium odcinkowe węzłowych problemów rozwojo-*

wych woj. opolskiego. Ludność, osadnictwo, zatrudnienie z 1971 r., *Miejsce małych miast w systemie osadniczym województwa opolskiego* z 1977, *Sieć miejska Opolszczyzny jako strefa brzeżna aglomeracji górnośląskiej* z 1986 r. oraz *Zawadzkie* z 1990 r.

Tematykę badań urbanizacji rozszerzył Profesor później na Górnośląski Okręg Przemysłowy oraz dawne województwo krakowskie i obecne małopolskie. Ważnym Jego wkładem w badania zróżnicowania funkcjonalnego osiedli na podstawie struktury i rozmieszczenia miejsc pracy była *Próba klasyfikacji funkcjonalnej pozarolnych ośrodków pracy w województwie krakowskim*. Szkoda że to opracowanie pochodzące już z 1962 r. nie znalazło szerszego odzwierciedlenia w literaturze osadniczej, choć na to w pełni zasługiwało.

Wśród badań Pana Profesora kluczowe miejsce zajmowały procesy urbanizacyjne oraz badania miast Polski i świata. Spośród szeregu opracowań z tego zakresu można wymienić wspomnianą pracę habilitacyjną, a ponadto *Studia nad urbanizacją południowej Polski* (1989). Teoretycznym wkładem Profesora Rajmana w badania procesów urbanizacji jest praca *Kryteria i mierniki urbanizacji* opublikowana w 1970 r. oraz *The dynamics of urbanized zones formation: Methods of socio-occupational structure analysis. Case Study of the Upper-Silesian Industrial District* z 1975 r. Późniejsze teoretyczne prace w tym zakresie to *Strefa podmiejska – mechanizm powstawania i przekształceń: nowe problemy badawcze* z 1997 r. oraz *Zmieniająca rola przemysłu jako czynnika miastotwórczego* z roku 2001.

Wiele z prac Profesora podejmujących aktualne zagadnienia społeczno-gospodarcze zostało opublikowanych w wydawnictwach niemieckich, np. *Probleme der demographischen Entwicklung der Städte im Oberschlesischen Ballungsgebiet* (1985), *Die landwirtschaftlichen Produktionsformen in der VR Polen* (1987), *Die Gebirgslandwirtschaft in der Karpaten-ausgewählte Themen* (współautor Bronisław Górz, 1988), *Polens Landwirtschaft in neuen Staatsgrenzen* (1989), *Region vor der strukturellen Anpassung* (1992) i inne.

Duża część dorobku Profesora przypada na czas transformacji społeczno-gospodarczej w Polsce. Prace z tego okresu dotyczą sieci osadniczej południowej Polski i współczesnych problemów zarówno miast, np. *Miejska sieć osadnicza południowej Polski w okresie transformacji społeczno-gospodarczej kraju* (1998), *Małe miasta w przestrzeni rolniczej – wybrane kwestie metodologiczne* (2006), jak i wsi, np. *Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania przekształceń obszarów wiej-*

skich w południowej Polsce (1996) czy *Przekształcenia urbanizacyjne wsi krakowskiej w okresie transformacji* (1997).

Niejednokrotnie prace Profesora odzwierciedlają też jego zainteresowania historią, przykładami mogą być opracowania: *Zróźnicowanie społeczno-zawodowe mieszkańców parafii Krzanowice (w świetle ksiąg metrykalnych z XIX wieku)* z 1997 r. czy *Od kasztelanii do powiatu: Ziemia chrzanowska na pograniczu Małopolski i Górnego Śląska* z 1998 r.

Z dużą radością przyjmował Pan Profesor zaproszenia do pracy nad rozdziałami monografii miast, wśród których wymienić można Skarżysko Kamienną (1977), Stary i Nowy Sącz (1995, 1996), Dębicę (1995) i Brzesko (2006).

Zainteresowanie Profesora miastami i procesami urbanizacji na świecie znajdowało odzwierciedlenie w Jego publikacjach głównie z lat 70. minionego stulecia, a wśród nich: *Nowa stolica Pakistanu* (1968), *Wielkie miasta Afryki* (1971), *Największy zespół miejski Skandynawii* (1971), *Zmiany zaludnienia Ameryki w latach 1871–1971* (1975), *Osadnictwo Wielkiej Niziny Węgierskiej* (1975), *Urbanizacja Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej* (1977) i *Urbanizacja Chin i jej regionalne zróżnicowanie* (2002). W późniejszym okresie to zainteresowanie Profesora znalazło odzwierciedlenie w podejmowanych pracach nad opracowaniami encyklopedycznymi poświęconymi państwom i miastom wielu krajów świata. Wspominamy dzisiaj Pana Profesora, który codziennie siedział w swoim gabinecie przy komputerze i z dużym zaangażowaniem redagował kolejne hasła. Trzeba w tym miejscu podkreślić, iż niejedną z osób wprawiał w zdumienie faktem, że sam z łatwością i przyjemnością szybko zamienił starą maszynę do pisania na komputer.

Ważne miejsce w działalności naukowej Profesora miały prace o charakterze metodycznym, wśród nich liczne przewodniki metodyczne, m.in. *Geografia ludności i osadnictwa* (2000, 2003), *Geografia ludności i osadnictwa. Słownik terminologiczny* (2003) oraz rozdział „Osadnictwo” w podręczniku akademickim (1989). Choć nowy słownik do geografii osadnictwa już kilka lat temu wspólnie zgłosiliśmy do wydawnictwa, to jednak Profesor przy każdej okazji otwierał gotowy już plik i ciągle dokonywał dalszych uzupełnień.

Profesor Jan Rajman prowadził wykłady i ćwiczenia z geografii osadnictwa i zaludnienia, pod Jego kierunkiem powstało ponad 430 prac magisterskich i dyplomowych, był promotorem siedmiu prac doktorskich, autorem ośmiu recenzji prac habilitacyjnych i niemal 30 doktorskich oraz opracował sześć wniosków w sprawie nadania tytułu naukowego. Profesor często wspominał „swoich” dawnych studentów, doktorantów, habilitantów i profesorów, śledził Ich dalsze poczynania, czytał kolejne prace i szczerze cieszył się z kolejnych awansów i dokonań. Przyczynił się nie tylko do prężnej działalności naszego krakowskiego instytutu, ale z pewnością także do rozwoju słupskiego ośrodka badań geograficznych, który był Mu zawsze równie bliski, a pracujących tam geografów nazywał swoimi naukowymi dziećmi i wnukami.

Profesor wykazywał zrozumienie i zainteresowanie nie tylko naszymi badaniami naukowymi, ale także zamiłowaniem i hobby. Wiedział kogo w Instytucie interesuje myślistwo, piłkarstwo, architektura czy podróże. Do nieodłącznych zadań, które Pan Profesor sobie sam wyznaczył, należało zbieranie aktualnych informacji, ciekawostek oraz wycinków prasowych i przekazywanie ich na biurka zainteresowanych osób, co czynił do ostatniego pobytu w Instytucie Geografii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie.

Wielkiemu umysłowi i ogromnej pracowitości towarzyszyła niebywała skromność Pana Profesora i pokora w znoszeniu wyjątkowych trudów dnia codziennego z jednej strony, a z drugiej umiejętność cichej radości ze wszystkiego co przynosił los. Cieszył się przede wszystkim ze swojej Rodziny, z pracy i awansów żony, która w latach 1983–1984 pełniła obowiązki dyrektora Biblioteki Głównej WSP, z kariery syna, profesora historii, z wnuków i prawnuków, z ulubionych kotów, ale także z naukowej dziatwy i geografii.

Odeszła od nas Osoba, którą z pewnością nie tylko ja mam zaszczyt nazywać swoim Nauczycielem, Przyjacielem i Mistrzem.

Agnieszka Kwiatek-Sołtys
Instytut Geografii
Uniwersytet Pedagogiczny
im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie